

# สารบัญ

คำนำ ..... ก

ธรรมालย์ ท่านผู้หญิงพุนศุข พนมยงค์ **Error! Bookmark not defined.**

๑. ไว้อาลัย ..... ๓

ไว้อาลัย ด้วยเก็บคงค้างไว้ในใจ..... ๓

ไว้อาลัย ด้วยเก็บรักษาให้คงคุณค่าอยู่ต่อไป..... ๖

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้หมู่ชนบูชา..... ๘

ไว้อาลัย ด้วยเก็บธรรมไว้ให้รักษาสังคมสืบไป ..... ๑๓

๒. รักษาธรรม ..... ๑๘

จะรักษาธรรม ต้องบูชาธรรมและเห็นแก่ประชาชน..... ๑๘

จะรักษาธรรม ต้องเข้มแข็งในความดี..... ๒๒

จะรักษาธรรม ต้องให้สังคมเข้มแข็งด้วยสามัคคี..... ๒๘

จะรักษาธรรมมั่นคงได้ ต้องให้สังคมเป็นธรรมาลย์ ..... ๓๓

# ธรรมาลัย

## ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์\*

เจริญพร สาธุชนทุกท่าน ผู้มาร่วมประชุมในพิธีไว้อาลัยท่านผู้  
หญิงพูนศุข พนมยงค์ ในวาระที่ท่านล่วงลับจากไป อันเป็นการ  
แสดงน้ำใจในวาระสำคัญ ซึ่งถือกันว่าเป็นวาระสุดท้ายของชีวิต

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ได้ล่วงลับจากไปเมื่อคืนวันที่ ๑๑  
พฤษภาคม อย่างขึ้นวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ถือได้ว่าท่านล่วงลับไปใน  
วันเกิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นสามีของท่าน ซึ่ง  
คงเป็นวันเกิดที่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสอายุครบ ๑๐๖ หรือ ๑๐๗ ปี

อนึ่ง เวลาที่ท่านจากไปนั้นว่าเป็นตีสอง ซึ่งเป็นเวลาที่ตาม  
ปกติท่านลุกขึ้นทำงาน หรือเป็นเวลาตื่นนอนประจำวัน อันเป็นกิจ  
วัตรสืบมา

เวลาอย่างนี้เท่ากับเป็นเครื่องกำหนดหมาย อย่างน้อยก็ทำให้  
จำง่าย

\* ธรรมกถา ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สำหรับพิธีไว้อาลัย ท่านผู้หญิง  
พูนศุข พนมยงค์ ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ ๒๐ พ.ค. ๒๕๕๐ (เนื่องจาก  
องค์แสดงอาพาธ จึงถ่ายวีดิทัศน์ล่วงหน้า ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อ ๑๖ พ.ค. ๒๕๕๐)

การที่ท่านผู้หญิงล่องลับจากไปนี้ เป็นเหตุการณ์ใหญ่ มิใช่ เฉพาะส่วนตัวหรือส่วนครอบครัวของท่านเท่านั้น แต่เป็นเหตุการณ์ สำคัญของสังคมประเทศไทย เพราะเนื่องด้วยฐานะของท่านที่ได้ ดำรงมาในอดีตกาลยาวไกล อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของ ประเทศไทยนี้

แม้เมื่อมองในวงแคบ การที่บุคคลซึ่งเป็นที่เคารพรักจากไป ย่อมเป็นเหตุให้ผู้ที่อยู่ใกล้ชิด โดยเฉพาะบุคคลในครอบครัว ลูก หลาน มีความเศร้าโศกอาลัยเป็นอย่างมาก

ยิ่งท่านเป็นผู้ใหญ่ที่นับว่ามีสุขภาพดี แม้จะมีอายุถึง ๙๕ ปี ใกล้จะครบ ๙๖ ปีบริบูรณ์แล้ว ก็ยังแข็งแรงอยู่ การที่ท่านจากไปใน ภาวะที่มีสุขภาพดีอย่างนี้ ถือว่าเป็นการจากไปที่ค่อนข้างฉับพลัน ทันที คนที่อยู่ใกล้ชิดหลายคนจึงอาจจะทำใจได้ยาก

ยิ่งมองกว้างออกไปว่า ท่านได้ดำรงชีวิตมายาวนาน และใน ชีวิตที่ยืนยาวนั้น ก็ได้มีสถานะสำคัญเกี่ยวกับสังคมประเทศไทย กับ ทั้งได้มีความสัมพันธ์กับผู้คนมากมายกว้างขวาง ได้ทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ไว้มาก การล่องลับจากไปของท่านผู้เช่นนี้ ก็ยิ่งก่อให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจแก่คนมากมายกว้างออกไป เราจึงมา ประกอบพิธีไว้อาลัยนี้ขึ้น

## ไว้อาลัย

\*\*\*

### ไว้อาลัย ด้วยเกีบดงต่างไว้ไป

ในทางพระศาสนานั้น การทำพิธีเช่นนี้ ถือว่าเป็นการทำบุญ อุทิศผู้ล่วงลับอย่างหนึ่ง และในบรรดาวัตถุประสงค์ของการทำบุญ เพื่อผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งกล่าวไว้ว่ามี ๕ ประการ การทำพิธีไว้อาลัยนี้ จัดว่าตรงกับข้อที่ ๓ คือข้อที่ว่า “บูชาท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว” ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความหมายอันน่าศึกษา

อย่างไรก็ตาม ในที่เฉพาะหน้าบัดนี้ ต้องถือว่าเป็นความมีน้ำใจ ดีงามของท่านผู้มาร่วมประชุม ที่ได้มาแสดงออกซึ่งความระลึกถึง อย่างที่เราเรียกเป็นพิเศษในที่นี้ว่า “ไว้อาลัย”

คำว่า “ไว้อาลัย” นี้ มีความหมายที่น่าสังเกต ซึ่งเราทั้งหลาย เมื่อมาทำพิธีไว้อาลัย น่าจะมาทำความเข้าใจให้ชัดเจน

ถ้ามองตามความหมายที่เข้าใจกันตามพจนานุกรม “ไว้อาลัย” ก็เป็นเรื่องของการแสดงความระลึกถึงด้วยความเสียตาย แต่ซ่อนอยู่ภายในหรือลึกลงไป ยังมีนัยที่ฟังเข้าใจเพิ่มมากกว่านั้น

จึงขอพูดถึงความหมายของคำว่า “อาลัย” เล็กน้อย

อาลัย นี้ พจนานุกรมของเราในภาษาไทยย่อมาให้ความหมาย ไปตามที่เราใช้กัน ดังที่ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.

๒๕๒๕ แสดงไว้ว่ามีความหมาย ๒ อย่าง (ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็ให้ความหมายอย่างเดียวกัน)

ความหมายที่ ๑ *อาลัย* แปลว่า “ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย” เหมือนอย่างในบัดนี้ ณ ที่นี้ เรามาทำพิธีไว้อาลัย ก็คือเป็นการมาแสดงออกซึ่งความระลึกถึงด้วยความเสียดาย

ต่อไป ความหมายที่ ๒ *อาลัย* นั้น แปลว่า “ที่อยู่ ที่พัก” เช่น ในคำว่า *ชลาลัย* ซึ่งแปลว่า “ที่อยู่แห่งน้ำ” ได้แก่ แม่น้ำ และทะเล เป็นต้น หรือ *หิมาลัย* “ที่อยู่แห่งหิมะ” คือภูเขาอันเป็นแดนที่อยู่ของหิมะ

ที่ว่ามานี้เป็นความหมายตามที่ได้นำมาใช้ในภาษาไทย แต่ถ้ามองลึกลงไป แท้จริงนั้น ความหมายทั้งสองนี้ก็อันเดียวกัน

จะสังเกตเห็นว่า ความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางนามธรรม อีกความหมายหนึ่ง เป็นความหมายทางรูปธรรม

*อาลัย* ที่แปลว่า “ห่วงใย พัวพัน ระลึกถึงด้วยความเสียดาย” นั้น เป็นความหมายทางนามธรรม หรือทางจิตใจ

ส่วนที่แปลว่า “ที่อยู่ ที่พัก” เป็นความหมายทางรูปธรรมชัดเจน แต่ความหมายสองอย่างนี้ ที่จริงโยงถึงกัน เป็นเรื่องเดียวกัน

โดยทั่วไปนั้น ความหมายทางนามธรรม โดยเฉพาะในทางธรรม มักสืบเนื่องหรือโยงต่อมาจากความหมายทางรูปธรรม คือ เป็นความหมายทางรูปธรรมก่อนแล้ว ต่อมาก็มีการใช้เชิงเทียบเคียงเพื่อสื่อนัยทางนามธรรม ใช้ไปใช้มา กาลเวลาผ่านไป ก็เกิดมีความหมายทางนามธรรมเพิ่มขึ้นมา

สำหรับคำว่า *อาลัย* นี้ ความหมายทางรูปธรรมก็ดังที่ได้กล่าวแล้วเมื่อกี้ว่า “ที่อยู่ ที่พัก” ซึ่งถ้าแปลให้กว้างออกไปอย่างภาษา

พระ ก็บอกว่า *อาลัย* ก็คือ ที่ติด ที่ข้อง ที่ขัง ที่ค้ำง ที่พัก ที่อยู่ ที่อาศัย และในที่สุดก็คือแหล่งนั่นเอง ที่อยู่ที่อาศัยของน้ำ ก็เป็นแหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัยของหิมะ ก็เป็นแหล่งหิมะ หรือแดนหิมะ

ที่นี้ ความหมายทางรูปธรรมที่ว่านั้น พอโยงมาที่จิตใจ ก็เกิดมี นัยเทียบเคียงทางนามธรรมขึ้นมา กล่าวคือ เวลาเรามีอะไรติดค้ำง อยู่ในใจ ก็กลายเป็นอาลัยขึ้นมา คือ สิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นค้ำงอยู่ในใจของเรา เพราะมีความรักความใฝ่หาหรือความปรารถนาเหนียวรั้งหรือเกาะเกี่ยวยึดไว้ ใจของเราก็เลยกลายเป็นที่ค้ำงที่ขังหรือที่พักอยู่ ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ตลอดจนบุคคลนั้น ที่เรารักใคร่ใฝ่หาปรารถนา ดังที่เราอาลัยถึงท่านผู้จากไปอยู่ในขณะนี้

จะเห็นว่า ในที่สุด ความหมายทั้งทางรูปธรรมและทางนามธรรม ก็โยงถึงกันเป็นอันเดียว กล่าวคือ ที่อยู่ ที่อาศัย ที่ขัง ที่ค้ำง ที่ติด ที่ข้อง หรือแหล่ง อะไรต่างๆ เหล่านี้ เมื่อนำมาใช้ในทางนามธรรม ก็กลายเป็นสื่อความหมายว่า สิ่งนั้น บุคคลนั้น ยังค้ำงอยู่ในใจของเรา และเรายังระลึกถึงด้วยความรักใคร่ห่วงใยใฝ่หา หรือด้วยความอยากความปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น อยากให้ท่านอยู่ต่อไป หรือยังคงอยู่ เป็นต้น นั่นคือกลายเป็นความอาลัยของจิตใจ

เราไว้อาลัยท่านผู้ใด ก็คือเก็บท่านผู้นั้นค้ำงเอาไว้ ให้พักอยู่ในใจของเรา

## ไว้อาลัย ด้วยเก็บรักษาให้คงทนถาวรต่อไป

รวมความว่า *อาลัย* ในแง่ว่าระลึกถึงด้วยความเสียดายนี้ เป็นความหมายที่ใช้กันทั่วไป เป็นความหมายพื้นฐาน

แต่เราน่าจะมองต่อไปว่า มีทางใหม่ที่จะทำให้การไว้อาลัยมีความหมายที่สื่อคุณค่ามากขึ้นไปกว่านี้ มิฉะนั้น พิธีไว้อาลัยก็จะเป็นเพียงการมาพบกัน และแสดงความคิดถึง ระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ แล้วก็แยกจากและเจียบหายกันไป

ในเมื่อ *อาลัย* นั้น เป็นที่อยู่ ที่ค้าง ที่พัก เราก็สามารถใช้อาลัยในความหมายที่จริงจังและยั่งยืนกว่าที่กล่าวมาแล้วด้วย

ในภาษาพระ จะเห็นว่า *อาลัย* มีถ้อยคำทางรูปธรรมใช้มากมาย นอกจาก *ชลาลัย* และ *หิมาลัย* ที่ว่าเมื่อกี้ เราก็เคยได้ยิน *เทวาลัย* คือที่อยู่ของเทวดา

ใกล้ตัวกว่านั้นก็มี *ชนาลัย* ได้แก่ที่พักที่มาชุมนุมของผู้คน ดังที่สถานที่นี้ คือสถาบันปริัติ พนมยงค์ กลายเป็นชนาลัย คือเป็นที่มาประชุม มารวมกัน มาพักอยู่ด้วยกันของเหล่าสาธุชน ในขณะนี้

นอกจากนั้นก็ยังมียี่ *สามเณราลัย* คือ ที่อยู่ของสามเณร และ *สมณาลัย* คือ ที่อยู่ของสมณะ *วชิราลัย* คือ แหล่งแห่งเพชร *รัตนาลัย* คือ แหล่งแห่งรัตนะ ฯลฯ

หันไปดูทางนามธรรม ก็มีตัวอย่างไม่น้อย เช่น *วิทยาาลัย* แปลว่า ที่อยู่ของวิชาความรู้ *คุณาลัย* ที่อยู่ของคุณธรรม หรือคุณงามความดี และ *ธรรมาลัย* คือแดนที่อยู่ที่อาศัยของธรรม หรือแหล่งธรรม

อย่างที่กล่าวแล้ว การทำพิธีไว้อาลัยครั้งนี้ เราคงจะไม่ยอมให้เป็นเพียงการระลึกถึงด้วยความเสียดาย แล้วก็จากกันและเลือนลหายหมดไป แต่เราควรจะทำต่อสู่อาลัยในความหมายที่สูงขึ้นไป ด้วยการจัดให้เกิดมีอาลัยขึ้นมา เป็นที่พักอาศัยที่คงค้างอยู่ของสิ่งที่ดิ่งามมีคุณค่าปรากฏสืบต่อไป

นั่นก็คือว่า ท่านผู้ล่วงลับไป คือ ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ได้มีประสบการณ์ในชีวิตถึงขั้นที่ว่า ความเป็นมาเป็นไปในชีวิตของท่านนี้ ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของประเทศไทย และเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสภาพของสังคมนี้ในยุคสมัยของท่าน เราก็มาทำประสบการณ์ของท่านไว้ให้เป็นอาลัย โดยจัดที่อยู่ ที่พัก หรือที่เก็บรักษาประสบการณ์ อันเป็นประวัติของท่านไว้

แม้เพียงว่าเราเก็บประสบการณ์ของท่านไว้ในความทรงจำของเรา ก็เป็นอาลัยขั้นหนึ่งแล้ว แต่เราคงจะมีวิธีจัดดำเนินการทางรูปธรรมที่เก็บรักษาไว้ได้ดียิ่งกว่านั้น

นอกจากประสบการณ์ที่เป็นประวัติความเป็นไปในชีวิตแล้ว ก็คือคุณธรรมความดีที่ท่านได้บำเพ็ญไว้ เราก็ใช้อาลัยนี้มาเป็นที่เก็บที่รักษาด้วยเช่นเดียวกัน เพื่อให้คงปรากฏอยู่ในระยะยาวสืบต่อไป

**อาลัย** ที่ว่าเป็นการเก็บรักษาเรื่องของท่านผู้ล่วงลับแล้วนั้นไว้ ไม่ว่าจะประวัติ เป็นประสบการณ์ หรือเป็นคุณธรรมความดีของท่าน ก็ตาม มีความหมายมิใช่เพียงเพื่อการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่จุดหมายที่แท้ ก็มุ่งเพื่อประโยชน์แก่สังคมนั่นเอง

ทั้งนี้หมายความว่า เราเก็บอาลัยไว้ เพื่อเป็นแหล่งที่ศึกษาหาความรู้ เช่น ในเชิงประวัติศาสตร์ และเพื่อให้เป็นแบบอย่าง เช่น ใน



ทางคุณธรรมความดี เป็นต้น

เมื่อทำอย่างนี้ก็จะเกิดเป็นอาลัยขึ้นมา ซึ่งจะมีความหมายที่แท้จริง อันเป็นการไว้อาลัยในความหมายชั้นที่สองซึ่งซ้อนลึกเข้าไป

การ “ไว้อาลัย” ที่เราพูดกันตามนิยามนั้น แท้จริงแล้วหาได้ “ไว้” ไม่ คือแสดงออกมาว่าอาลัยแล้ว ก็จบและหายไปเลย

แต่ “ไว้อาลัย” แบบที่สองนี้ ยังคง “ไว้” หรือรักษา “ไว้” และยังคงอยู่เพื่อประโยชน์แก่สังคมและคนรุ่นหลังต่อไป

เพราะฉะนั้น ถ้าประสงค์จะ “ไว้อาลัย” ให้จริงแท้ จึงน่าจะปฏิบัติให้ถูกต้องตามความหมายที่สองอย่างที่กล่าวที่หลังนี้

## ไว้อาลัย ด้วยกบธรรมวิหคหุขบุชา

ถ้าเราปฏิบัติในการ “ไว้อาลัย” ตามความหมายอย่างที่สอง ก็จะเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในทางธรรม

ทั้งนี้เพราะว่า ความอาลัยที่ระลึกถึงกันด้วยความเสียตายนั้น แม้จะเป็นเรื่องของคุณธรรมความดีที่แสดงถึงความเคารพรัก แต่ในแง่หนึ่งก็เป็นความเศร้าโศกเสียใจ ซึ่งทางพระยมจะสอนให้เรารู้จักหัวใจ เพื่อแก้ไขให้คลายโศกหายเศร้า โดยให้ระลึกถึงธรรมดาของชีวิต ดังเช่นพุทธภาษิตว่า **มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ** แปลว่า ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ซึ่งเป็นภาษิตที่แสดงความจริงอย่างง่ายที่สุด

ยังมีพุทธภาษิตที่เป็นคำตรัสยาวและกล่าวคติกว้างขวางกว่านี้ อีกมากมาย แต่รวมความก็คือ สอนให้เรารู้เท่าทันคติแห่งธรรมดา ซึ่ง

เป็นกฎธรรมชาติอันแน่นอน ได้แก่ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงและเป็นไปตามเหตุปัจจัย อันเราไม่อาจจะให้เป็นไปตามความปรารถนาของตนได้ แต่จะต้องรู้เท่าทัน และปฏิบัติการด้วยปัญญาที่เข้าถึงเหตุปัจจัยนั้น

เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาตามคติแห่งธรรมว่า การไว้อาลัยในความหมายชั้นที่หนึ่ง ซึ่งเป็นการระลึกถึงด้วยความเสียดายนั้น ควรต้องให้จบลึกลง เพราะเป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่ระคนด้วยความโศกเศร้าเสียใจ มีความหดหู่สลดแห่งมัวหมอง ซึ่งจะต้องระงับเสียด้วยการยอมรับความจริง และเข้าถึงธรรมที่จะนำใจให้สงบผ่อนคลายเป็นกุศลต่อไป

แต่เมื่อการไว้อาลัยในความหมายชั้นที่หนึ่งจบไป เรามิใช่สิ้นสุดแค่นั้น หากพากันก้าวต่อขึ้นสู่ความหมายชั้นที่สอง อันเป็นชั้นแห่งปัญญา และขึ้นมาถึงธรรมอย่างแท้จริง เริ่มแต่พิจารณาคำนึงในทางกุศลว่า จะทำอย่างไรให้การทำพิธีไว้อาลัยนี้เกิดมีผลเป็นประโยชน์สืบไป คือก้าวไปสู่การไว้อาลัยในระดับที่สองอย่างที่กล่าวแล้ว เพื่อให้เป็นการ “ไว้อาลัย” หรือ “อาลัยไว้” อย่างแท้จริง

การไว้อาลัยในความหมายชั้นที่สอง ที่ว่าเรามาจัดทำดำเนินการให้ประสบการณ์หรือประวัติ และคุณธรรมความดีที่ท่านบำเพ็ญไว้ คงปรากฏอยู่เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคม และแก่คนรุ่นหลังสืบต่อไป ความหมายอย่างนี้แหละที่ได้กล่าวไว้แต่ต้นแล้วว่า มาบรรจบหรือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ประการที่ ๓ ในการทำบุญอุทิศแด่ท่านผู้ล่วงลับ คือการบูชาท่านผู้วายชนม์

บูชา นั้นแปลว่า ยกย่อง เชิดชู ตลอดจนว่า มองเห็นคุณค่า ขึ้น

ชม แล้วนิยม อยากยึดถือตาม หรือนำเอามาเป็นแบบอย่าง

บุชานี้ เป็นคำที่สำคัญมาก แต่เรามักจะใช้ในความหมายที่แคบเกินไป โดยยกขึ้นจำกัดไว้ในความหมายที่สูง คล้ายว่านำขึ้นหิ้งหรือตั้งบนแท่น แล้วก็กราบไหว้บูชา ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการใช้เชิงสัญลักษณ์

ทว่าในภาษาพระ **บุชา** มิใช่มีความหมายจำกัดเพียงเท่านั้น แต่แปลได้ง่ายๆ ว่า ยกย่อง เชิดชู นั่นเอง และใช้แม้แต่ในความหมายสามัญในชีวิตประจำวัน

มีตัวอย่างในตำราภาษาบาลีว่า ชายผู้หนึ่งเป็นคนยากจนเข็ญใจ แต่กลายเป็นคนมั่งมี ได้ครอบครองโภคทรัพย์มากมาย เรื่องลงท้ายว่า พระราชา “บุชา” บุรุษนั้น ด้วยตำแหน่งเศรษฐี\* ในกรณีนี้ ก็เป็นที่แจ้งชัดว่า คำว่าบุชา ก็คือ ยกย่อง เชิดชู นั่นเอง

บุคคลใดก็ตาม ที่ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ไว้ ก็ควรได้รับการยกย่องเชิดชู ที่เรียกว่าบุชา

อย่างไรก็ตาม จะต้องมองให้ลึกกลงไปอีกว่า **บุชา** มีความหมายมิใช่เฉพาะว่าจะบุชายกย่องบุคคลนั้น แต่แท้จริงแล้ว เมื่อจับให้ถึงสาระ การที่เราบุชาคคนดี ก็คือบุชาความดีที่มีอยู่ในตัวคนดี หรือบุชาความดีที่ทำให้เขาเป็นคนดี

เพราะฉะนั้น จุดหมายปลายทางของการบุชาคคนดี ก็คือบุชาธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี หรือบุชาธรรมที่มีอยู่ในคนที่เรียกว่าดีนั้นนั่นแหละ

\* สมัยนั้น เศรษฐีเป็นตำแหน่งเกียรติยศของบ้านเมือง มีการแต่งตั้งโดยพระราชาหรือผู้ปกครองประเทศ

ถ้าสังคมมนุษย์ยังเชิดชูคนดี ซึ่งหมายถึงเชิดชูความดี คือยังเชิดชูธรรมอยู่ สังคมนั้นก็ยังมีหลัก และมีทางที่จะเจริญมั่นคงต่อไป แต่สังคมใดไม่เชิดชูบูชาคนดี ไม่ยกย่องคนดี ก็คือสังคมนั้นไม่เห็นความสำคัญของความดี ไม่ยึดถือเมื่อนิยมธรรม สังคมนั้นก็ย่อมจะต้องเสื่อม หรือไถ่ลงสู่ความวิบัติพินาศ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในมงคลสูตร ตั้งแต่ขั้นต้นๆ เป็นมงคลข้อที่ ๓ ว่า

บูชา จ บุษยานิ เอตมมงคลมุตฺตม

แปลว่า การบูชาคนที่ควรบูชา เป็นอุดมมงคล หรือเป็นมงคลอันสูงสุด

นี่แหละคือคติที่เตือนให้สังคมมนุษย์ มีสำนึกที่จะเชิดชูบูชาคนดี คอยยกย่องคนดีไว้

เวลานี้ ปัญหาสำคัญอย่างยิ่งของเรา ที่จะทำให้สังคมเสียหลัก ก็คือ สังคมปัจจุบันละเลย ไม่ค่อยบูชาคนดี ไม่ใส่ใจที่จะยกย่องคนดีกันอย่างจริงจัง ซึ่งก็หมายความว่า สังคมนี้ไม่บูชาธรรม ไม่เคารพธรรม ไม่ยกย่องเชิดชูธรรม

เมื่อสังคมไม่เอาธรรมเป็นหลัก ไม่นับถือธรรม ไม่ให้ความสำคัญแก่ธรรมแล้ว สังคมนั้นเองก็จะเสื่อมสลาย

เพราะฉะนั้น เรื่องของการบูชาบุคคลที่ล่วงลับนี้ จึงเป็นเรื่องสำคัญอันควรใส่ใจ และพระพุทธเจ้าจึงตรัสระบุไว้ให้เป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งแห่งการทำบุญอุทิศแก่ผู้ที่จากไป

เมื่อมีท่านผู้ใดผู้หนึ่งล่วงลับไป ก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนเรียกว่าการทำบุญอุทิศกุศล

ในการทำพิธีนั้น ฟังตระหนก และตกตือนกัน ให้ระลึกไว้อย่างหนักแน่นว่า ความประสงค์หรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือการบูชาท่านผู้ล่วงลับนั้น ซึ่งอาจจะพูดให้ยาวขึ้นว่า บูชาคุณความดีของท่านที่ล่วงลับ

ตามปกตินั้น ท่านผู้ล่วงลับย่อมจะมีคุณธรรม มีความดี หรือมีพระคุณที่ได้กระทำไว้ต่อบุคคลที่ยังอยู่ ในวงกว้างวงแคบ หรือในขอบเขตอันใดอันหนึ่ง อย่างน้อยก็ในครอบครัวของตน

อย่างน้อยสักเท่าไร ก็มาบูชาคุณความดีของคุณพ่อคุณแม่ว่า ท่านได้ทำความดีให้เราไว้ และคุณความดีที่ท่านทำไว้นั้นก็จะ เป็นแบบอย่างแก่เรา แต่ทั้งนี้ เราจะต้องมองเห็นด้วย ไม่ใช่สักแต่จะไปทำเป็นพิธี คือจะต้องเป็นอย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า มองเห็นคุณค่าและนับถือเอามาเป็นแบบอย่าง คือต้องเจาะให้ได้ว่าอะไรเป็นคุณธรรมความดีของท่าน ที่เราควรจะนำมายึดถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างต่อไป

บุคคลที่อยู่ในสังคมนี้ ย่อมมีคุณธรรมความดี หรือประโยชน์ที่ได้บำเพ็ญไว้แก่ผู้คนที่ทั้งหลาย ในวงแคบบ้าง กว้างขวางบ้าง ต่างกันออกไป เพราะฉะนั้น การทำพิธีบูชาคุณผู้ล่วงลับ ก็จึงเป็นไปโดยสอดคล้องกับสถานะของบุคคลนั้น แต่รวมแล้วก็เป็น การบูชาคุณความดีนั่นเอง คือ สาระสำคัญอยู่ที่ว่า จะต้องมายกย่องเชิดชูคุณความดีหรือธรรมะนี้ ให้คนทั้งหลายมีใจมุ่งไปที่ธรรม

เมื่อคนทั้งหลายปฏิบัติสืบต่อกันไปอย่างนี้ ก็จะเป็นวิถีแนวทางของสังคม ที่จะให้สังคมมีหลักยึดถือ ทำให้เราพากันยึดถือธรรมเป็นใหญ่ นับถือธรรม คือนับถือธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี แล้วก็นับถือคนดีนั่นเอง

การที่เรามานับชานคนดีที่ล่วงลับไปนั้น นอกจากเป็นการ

ประกาศเกียรติคุณของท่านแล้ว ความหมายที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์อันแรกก็คือ ตัวเราแต่ละคนที่มาช่วยพิธีบูชานั้น เมื่อเข้าใจหลักการนี้และมองเห็นคุณค่า ความดี และประโยชน์ที่ท่านได้บำเพ็ญแล้ว ตนเองก็จะได้รับระลึกถึงอะไรที่ดีๆ ซึ่งอาจจะเอาไปเป็นแบบอย่าง หรือนำไปเผยแพร่

ส่วนในแง่สังคมส่วนรวม ก็จะได้ช่วยกันประกาศความดีนี้ให้กว้างขวางออกไป และดำรงรักษาหลักการแห่งการเชิดชูบุพการธรรมนั้นให้หนักแน่นมั่นคงและยั่งยืนสืบต่อไป

## ไว้อาลัย ด้วยเทิบธรรมวิสุทธิสงฆสังฆสัปโป

การที่เรามาทำพิธีไว้อาลัยในวันนี้ เมื่อมองตามความหมายที่กล่าวมา ก็คือเป็นการบูชาคุณความดีของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ที่ท่านได้บำเพ็ญไว้

คุณความดีของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น ย่อมมีเป็นอนุเคราะห์ประการ ไม่สามารถบรรยายให้ทั่วถ้วนในที่นี้ แต่ข้อที่นับว่าประจักษ์ชัดตั้งแต่แก่คนใกล้ชิดเป็นต้นไป มองเห็นเด่นในประวัติของท่านอย่างหนึ่ง ก็คือ ความเข้มแข็ง

ท่านผู้หญิงเป็นบุคคลที่นับว่าเข้มแข็ง ชีวิตของท่านได้ผ่านความทุกข์ยาก ผจญภัยอันตรายอย่างที่เราเรียกว่าถึงขั้นลำเค็ญ ชนิดที่ทั้งหนักและนาน แต่ท่านก็ทนได้ นอกจากทนได้แล้วก็คือ เป็นอยู่ผ่านมาได้

แต่เพียงเป็นอยู่ผ่านมาได้เท่านั้น เราคงยังไม่พอใจ ข้อสำคัญก็

คือ ท่านเป็นอยู่ผ่านมาได้ด้วยดี โดยยังสามารถรักษาตนให้อยู่ในความดีได้ด้วย ตรงนี้สำคัญ

ถ้าเป็นอยู่ผ่านมาได้ ก็เป็นความเข้มแข็งเพียงขั้นต้น ยังไม่แน่ แต่ถ้าผ่านมารูล่วงได้และอยู่มาในความดีตลอดด้วย คือสามารถดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง และรักษาความถูกต้องไว้ได้ อันนี้จึงจะเป็นความเข้มแข็งที่สำคัญ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ นั้น นอกจากรักษาตัวของท่านให้ผ่านมาได้และอยู่ในความดีตลอดด้วยแล้ว ก็ยังรักษาคนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ โดยเฉพาะที่ใกล้ชิดที่สุด คือครอบครัว ให้อยู่มาด้วยดีโดยตลอดด้วย

ครอบครัวของท่าน แม้จะไม่ใหญ่นัก ก็นับได้ว่าค่อนข้างใหญ่ หรือเป็นครอบครัวขนาดกลาง แม้จะผ่านความทุกข์ยากลำบากใดๆ อย่างไร ก็อยู่กันมาได้

นอกจากนั้น ก็อยู่กันด้วยดี มีความสามัคคีในครอบครัว มีความรักความเคารพและนับถือบิดามารดาเป็นบุคคลที่เคารพบูชา เป็นแบบอย่าง ถือได้ว่า เป็นครอบครัวที่ดำรงตัวผ่านพ้นภัยอันตรายมาโดยสวัสดิภาพ และยังสามารถดำรงอยู่ในความถูกต้องดีงามด้วย จึงเป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนา

การที่ครอบครัวอยู่มาได้ด้วยดี ย่อมโยงไปถึงหรือเดินทางไปที่คุณสมบัติของท่านผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว คือบิดามารดา ผู้ได้ทำหน้าที่ตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ กล่าวคือ

๑. เป็นพระพรหมของลูก โดยเป็นผู้แสดงโลกแก่ลูกในทางที่ถูกต้อง และมีคุณธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา

และอุเบกขา

๒. เป็นบูรพาจารย์ของลูก คือเป็นอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา ซึ่งได้ฝึกสอนแนะนำการดำเนินชีวิตและความดีงามพื้นฐาน เป็นครูสำคัญสุดยอดในการวางรากฐานของชีวิต

๓. เป็นอาทุนิยมบุคคลของลูก ดังที่เราเรียกในภาษาไทยว่าเป็น พระอรหันต์ของลูก คือเป็นผู้มีคุณธรรม มีความดี เป็นผู้บริสุทธิ์ต่อลูก เช่น มีความรักจริง ปราบปรามดีโดยบริสุทธิ์ใจต่อลูก ควรแก่ความเคารพน้อมไหว้ของลูก

คุณธรรมความดีงามเหล่านี้ ทำให้บิดามารดาเป็นบุคคลเป็นที่ น่าบูชา และครอบครัวที่ดีก็โยงไปถึงบิดามารดาที่ดีเป็นเหตุปัจจัย หลัก คุณธรรมความดีงามและการทำหน้าที่ของบิดามารดาเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะว่าครอบครัวที่ดีเป็นรากฐานของสังคมใหญ่ทั้งหมด ถ้าครอบครัวดี ก็จะทำให้สังคมใหญ่สงบสุขเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ จึงเป็นข้อที่ควรจะยกขึ้นมาชื่นชมเป็นแบบอย่างไว้ประการหนึ่ง

นอกจากรักษาตัว และรักษาครอบครัวแล้ว พร้อมกันนั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็ต้องใช้ความเข้มแข็งยวดดิ่ง ในการดำรงรักษาเกียรติของท่านรัฐบุรุษผู้เป็นสามีไว้

ความเข้มแข็งข้อนี้เป็นคุณความดีสำคัญมาก เพราะดังที่กล่าวแล้ว ประวัติของท่านทั้งสองนี้ผ่านความระหกระเหิน ความลำบาก ยากเข็ญมามากมาย และตัวท่านผู้หญิงนั้น นอกจากจะรักษาตัวท่านเองแล้ว ก็จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีด้วย โดยเฉพาะสามีดำรงสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ตลอดจนในวงกว้างขวางออกไป แม้แต่ในระดับโลก ปัจจุบันนี้ ยูเนสโกก็ได้ยกย่องนายปรีดีเป็นบุคคล



สำคัญของโลกแล้ว ท่านผู้หญิงพูนศุขจึงมีภาระผูกพันหรือมีหน้าที่ที่จะต้องรักษาเกียรติยศของสามีไว้ และท่านก็มีความสามารถที่จะรักษาได้จริงด้วย จึงเป็นคุณความดีสำคัญอีกประการหนึ่ง

ต่อจากนั้น กว้างออกไปก็คือการรักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาติ ยิ่งตนเองดำรงอยู่ในสถานะสูงใหญ่ ก็ยิ่งต้องมีความรับผิดชอบมากและกว้างขึ้นไป

ท่านผู้หญิงพูนศุขได้ดำรงสถานะที่สำคัญ เช่น เป็นภริยาของนายกรัฐมนตรี เป็นภริยาของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นต้น ซึ่งเป็นตำแหน่งสถานะที่สำคัญของประเทศชาติ ของสังคม และสำคัญแม้แต่ในวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ความเป็นอยู่เป็นไปของส่วนตัว ก็กลายเป็นเกียรติยศของประเทศชาติด้วย

เมื่อท่านรักษาตัวได้ดี ก็เท่ากับรักษาเกียรติยศของประเทศชาติและสังคมไว้ด้วย และก็ปรากฏว่าท่านผู้หญิงได้รักษาเกียรติยศของสังคมประเทศชาตินี้ไว้ได้สมตามสถานะ

เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นความเข้มแข็งของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่แสดงออกมาให้ปรากฏแล้ว ในการที่ได้สามารถดำรงรักษาทั้งตัว ทั้งครอบครัว ทั้งเกียรติยศของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ตลอดจนเกียรติยศของประเทศชาติสังคมไทยไว้ได้ และทุกอย่างทั้งหมดนี้ที่รักษาไว้ได้ ก็เพราะรักษาธรรมนั่นเอง

การที่จะให้เกียรติยศ ตั้งแต่เกียรติคุณของตนเองเป็นต้นไป ดำรงอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องมีธรรม คือต้องรักษาธรรม เพราะฉะนั้น ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาทั้งหมดทุกอย่างที่กล่าวมา ก็คือ **ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาธรรม**

เมื่อบุคคลได้รักษาธรรม บุคคลนั้นก็มีธรรมอยู่ในตัว คือเป็นผู้ประพฤติธรรม บุคคลใดมีธรรมประพฤติธรรม บุคคลนั้นก็เป็นผู้บุคคลที่ควรแก่การบูชา

เรื่องก็มาบรรจบตรงนี้ คือ เราตระหนักรู้อยู่ว่า การที่สังคมจะมีหลักและดำรงอยู่ด้วยดีได้ จะต้องเชิดชูบูชาคนดีหรือยกย่องความดีที่มีอยู่ในตัวคนดีนั้น ดังนั้น เมื่อมีคนดีผู้มีความดีที่ควรบูชา และเมื่อมาถึงโอกาสอันสมควร จึงเป็นหน้าที่ทางสังคมที่ว่า สาธุชนทั้งหลาย จะมาแสดงออก ด้วยการนำเอาความดีนั้นออกมาแสดง ออกมาชื่นชมและเชิดชู เพื่อจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์แก่สังคมสืบต่อไป

ทั้งนี้ ตั้งต้นที่ตัวของแต่ละบุคคลที่เข้ามาร่วมพิธีนี้ จะต้องได้รับประโยชน์ที่กล่าวมา ถ้ามิฉะนั้น ก็คงไม่เข้าถึงสาระของการทำพิธี "ไว้อาลัย" ที่ว่าเป็นการบูชาบุคคลที่ควรบูชา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการประกอบพิธี "ไว้อาลัย" อันมุ่งอุทิศแก่ท่านผู้ล่วงลับไป เป็นการที่เราได้มาทำหน้าที่ต่อสังคม ด้วยการ "บูชาบุคคลที่ควรบูชา" เพื่อให้ความดีที่ทำให้เขาเป็นบุคคลที่ควรบูชานั้น ดำรงอยู่เป็นเครื่องเชิดชูรักษาสังคมนั่นเองสืบต่อไป

พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า คนดี คือคนมีความดี โดยมีธรรมที่เขาเองได้บูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติเสวนารักษาด้วยตนเองมาแล้ว

**การไว้อาลัย** ก็คือปฏิบัติกรแห่งการประสานสืบต่อ ที่สังคมเก็บประมวลความดีหรือธรรมของบุคคลดีนั้น เพื่อเอาไว้อบูชาด้วยการเชิดชูรักษาประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อไป

## รักษาธรรม

→๐←

### จ:รักษาธรรม ต่องบุชาธรรมแล:เห็นแก่่ประชา

กิจกรรมที่อุทิศต่อท่านผู้ล่วงลับนี้ จะเรียกว่าการไว้อาลัย หรือ การทำบุญให้ ก็ตาม เมื่อทำโดยเข้าใจความหมายถูกต้อง ก็เป็นเรื่องสำคัญมากทีเดียว เพราะเป็นกิจกรรมทางสังคม หรือเป็นการทำหน้าที่ต่อสังคม ทั้งเพื่อพัฒนาบุคคล และเพื่อดำรงรักษาสังคม

กิจกรรมทางสังคมนั้น ต้องมีความหมายที่บังชี้ธรรมให้ชัดออกมา ฉะนั้น เราจะต้องทำให้เห็นจะแจ้งว่า ธรรมที่เราปฏิบัติในโอกาสนี้ คือการบูชาคนที่ควรบูชา ซึ่งสื่อต่อไปถึงสาระแห่งการที่จะยกย่องเชิดชูธรรม หรือยกย่องเชิดชูความดี ไว้ให้เป็นหลักของสังคมต่อไป

บุคคลที่ควรบูชา เมื่อมีปรากฏไว้ ก็จะได้เป็นแบบอย่างแก่คนทั้งหลาย สังคมก็มีตัวอย่างที่จะยกขึ้นเชิดชูนับถือ เพื่อให้คนรุ่นต่อไปไปปฏิบัติสืบต่อดำเนินตาม ยิ่งเรามีคนดีไว้เป็นแบบอย่างมากเท่าไร สังคมก็เหมือนยังมีป้ายมีเครื่องหมายและมีสัญญาณบอกทิศทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายที่ถูกที่ต้องการพร้อมบริบูรณ์เท่านั้น

ขณะนี้สังคมของเรามีสภาพที่น่ากลัวว่า กำลังจะเลือนลอยขาดหลัก ไร้ทิศทาง ไม่เฉพาะแต่จะไปไม่ถึงธรรมเท่านั้น แม้เพียงแค่ว่าจะเจอเจอคนดีที่จะสื่อธรรม ก็ยังยาก

เราต้องการคนดี เพื่อเป็นรูปธรรมที่จะสื่อไปถึงความดีที่เป็นนามธรรม คนดีเป็นตัวแสดง เป็นประจักษ์พยาน เป็นหลักฐาน และเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน ที่จะโยงเราเข้าไปหาตัวความดี ให้ถึงธรรมอีกทีหนึ่ง

ในเมื่อบุคคลดีหรือคนดีนั้นเป็นสื่อถึงธรรม ที่ช่วยให้ความดีมีช่องแสดงตัว เราจึงมาประกอบพิธีนี้ โดยถือเป็นหน้าที่ทางสังคมของทุกคน ที่จะปฏิบัติให้ได้สาระที่แท้จริงอย่างที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อแต่ละคนมาร่วมพิธีโดยรู้ตัวตระหนักรู้ว่าเรากำลังทำหน้าที่ทางสังคมนั้น ขณะที่การทำพิธีที่เป็นกิจกรรมของสังคมกำลังดำเนินไป อันมีความหมายว่าเป็นการยกย่องเชิดชูคนดี เพื่อแสดงถึงการเชิดชูบูชาธรรม แต่ละคนนั้นจะต้องมีจิตสำนึกนี้ คือจิตสำนึกที่จะเชิดชูบูชาธรรม อยู่ในตัวทุกคน ซึ่งเป็นจิตสำนึกต่อสังคม และการทำพิธีนั้นก็เป็นการกระตุ้นย้ำจิตสำนึกต่อสังคมนั้นให้แจ่มจ้าแรงเข้มขึ้นอีกด้วย

มีข้อที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มต่อไปว่า จิตสำนึกต่อสังคมนั้นมี ๒ ด้าน คือ มองที่ผู้อื่น ด้านหนึ่ง และมองที่ตัวเอง ด้านหนึ่ง

ด้านที่หนึ่ง มองที่ผู้อื่น ก็อย่างที่พูดกันมาแล้ว คือ การที่เรามาทำการบูชาคนที่ควรบูชานั้น ก็เพราะเรามองดูคนอื่นและเห็นคุณงามความดีของเขา เป็นการมองดูคนอื่นทำความดี ยอมรับความดีของเขา ยกย่องเชิดชู และจะเอาคนอื่นมาเป็นตัวอย่างแก่ตัวเรามองเห็นได้ชัดว่าเป็นหน้าที่ต่อสังคม เป็นการแสดงออกของตัวเราต่อผู้อื่น

ด้านที่สอง มองที่ตัวเอง ตอนนี้ไม่ใช่แค่มองดูคนอื่นทำความดี

และเขาอย่างคนดีเท่านั้น แต่เราจะต้องทำความดีด้วยตัวเองให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น

ด้านที่ ๒ ซึ่งต้องทำด้วยตัวเอง เริ่มจากตัวเองออกไปนี้ เมื่อเทียบกันแล้ว เป็นข้อที่ยากกว่า จึงกลายเป็นว่าต้องเอาด้านมองคนอื่นเป็นข้อแรก แต่ก็นับว่าเป็นธรรมดาของการเรียนรู้ ที่จะเป็นไปตามลำดับอย่างนี้

หลักการแสดงจิตสำนึกต่อสังคม ด้วยการปฏิบัติทั้งสองด้านนี้ ท่านย้ำเน้นไว้มาก ควรเรียกได้ว่าเป็นคู่กัน เรียกง่ายๆ ว่าจิตสำนึกทางสังคมสองด้าน

ด้านมองที่ผู้อื่นนั้น บอกแล้วว่าง่ายกว่า และท่านก็สอนไว้สำหรับคนทั่วไป เพื่อให้ทุกคนช่วยกันผดุงรักษาสังคม

ส่วนด้านมองที่ตนเอง ท่านเน้นให้เป็นจิตสำนึกของบุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ที่จะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังและทำตัวให้เป็นแบบอย่างพระพุทธรเจ้าและพระสาวกผู้ใหญ่ถือคตินี้เป็นสำคัญ

หลักการนี้มากับคำพระ จึงขอบอกเป็นภาษาบาลี ท่านใช้คำว่า **ปจฺจิมานนตานุกมฺปน** (อ่านว่า: ปัจจิมาชะนะตานุกัมปะนะ) แปลว่า การอนุเคราะห์หมู่ชนที่จะมีภายหลัง หรือการมีน้ำใจเกื้อการุณย์ต่อคนรุ่นหลัง คือมีใจหวังดีมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลังที่บางทีก็เรียกกันว่าอนุชน

เมื่อมีใจหวังดีต่ออนุชนแล้ว ก็ประพฤตตินให้เขาถึง **ทิวฺฐานุกฺติ** ซึ่งแปลว่า “การดำเนินตามสิ่งซึ่งได้เห็น” คือทำตามอย่าง หมายความว่าต้องให้สังคมมีแบบอย่าง หรือตัวอย่างที่ดี ที่จะยึดถือหรือทำตาม หรือเห็นทางปฏิบัติได้แน่นอน

หลักการนี้ก็คือไปตามธรรมชาติของธรรมชาตินี้แหละ คือจะให้  
ได้ผลง่ายหน่อย ก็ต้องเอาสิ่งที่เขามองเห็น หรือเรื่องที่เขาเห็นๆ กันอยู่  
ยิ่งชัด ก็ยิ่งดี เพราะว่าคนเรานี้จะให้เข้าไปถึงนามธรรมเลยทีเดียวนั้นยาก  
จึงต้องเอาตัวคนที่เป็นรูปธรรมชนิดมองเห็นๆ เป็นตัวอย่าง  
จะได้ติดตาติดใจและปฏิบัติตามได้ทันที นี่แหละเรียกว่า **ทิวฏฐานุกติ**  
แปลง่ายๆ ก็คือตัวอย่างที่เห็นๆ

**ทิวฏฐานุกติ** ก็มาจาก ทิวฏฐ+อนุกติ; อนุกติ แปลว่า ไปตาม หรือ  
ดำเนินตาม, ทิวฏฐ แปลว่า สิ่งที่มองเห็น หรือตัวคนที่มองเห็น, รวม  
กันเข้า ก็แปลว่า เดินตามคนที่ตนมองเห็น คือ ทำตามอย่างคนที่ทำ  
ความดีงามถูกต้องให้เห็น

ทีนี้ ถ้าไม่มีตัวคนที่มองเห็นให้เดินตาม หรือเห็นเยอะแยะไป  
แต่เป็นคนที่ไม่ทำไม่ถูกไม่ดีทั้งนั้น สังคมนี้อันนั้นก็แย่นั่น

ตอนนี้เราก็ต้องมาถามกันว่า เรามีคนน่านำไปดีที่จะให้คน  
อื่นเดินตามได้ไหม ถ้ามี ก็อุ้มใจได้หน่อยหนึ่ง

เป็นอันว่า เบื้องต้นทีเดียว ทุกคนจะต้องมีจิตสำนึกและถือเป็น  
หน้าที่ทางสังคม ที่จะยกย่องเชิดชูคนดี หรือเชิดชูบุชชาธรรม แต่ไม่ใช่  
แค่นั้น ถ้าจะให้ครบ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่  
จะต้องมีจิตสำนึกและทำหน้าที่ต่อสังคม ๒ อย่าง คือ

๑. (มองที่ผู้อื่น) ยกย่องเชิดชูคนดี ตามหลักที่ว่า “บุชชาคนควร  
บุชชา” เพื่อสื่อไปถึงการเชิดชูบุชชาธรรม

๒. (มองที่ตัวเอง) ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่สังคม  
ตามหลักที่ว่า “มีน้ำใจหวังประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง ทำความดีงามถูกต้อง  
ต้องไว้ให้เขาเดินตาม”

ถ้าได้สองข้อนี้ ก็ครบ สังคมก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี โดยสืบต่อไปในความถูกต้องชอบธรรมและคุณธรรมความดี และธรรมก็จะดำรงรักษาสังคมไว้ได้ ก็เป็นเรื่องของเรา ที่จะต้องมาสำรวจสังคมปัจจุบันของตัวเองว่า สังคมของเรามีหลักสองด้านนี้ไหม

โดยเฉพาะข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นจิตสำนึกพื้นฐาน จะต้องมีในทุกคน จนกลายเป็นลักษณะทั่วไปของสังคมนี้ ที่มีบรรยากาศแห่งการยกย่องเชิดชูคนดี

## จ:รักษาธรรม ต้องเข้มแข็งในความดี

วันนี้ ได้ยกคุณธรรมสำคัญขึ้นมาเป็นตัวอย่างข้อหนึ่ง คือ “ความเข้มแข็ง” ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งในความดี หรือพูดให้เต็มว่า ความเข้มแข็งในการดำรงรักษาความดี หรือความเข้มแข็งในการรักษาธรรม

เมื่อดำรงรักษาธรรม ก็เข้ากับพุทธภาษิตบทหนึ่งคือ **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ** ซึ่งแปลว่า “ธรรมนั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

ปรากฏตามประวัติว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ยึดถือพุทธภาษิตข้อนี้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าท่านผู้หญิงยกพุทธภาษิตข้อนี้ขึ้นมาอ้างอิงบ่อย คือพุทธภาษิตที่ว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ตามหลักนี้ บุคคลรักษาธรรมก่อน เมื่อคนรักษาธรรม ธรรมก็รักษาคน ที่ว่าธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม ก็คือธรรมรักษาคนที่รักษาธรรมนั่นเอง

ที่ว่าคนรักษาธรรม ก็รักษาด้วยการประพฤติธรรมนั่นเอง เมื่อ

เรารักษาธรรม ธรรมก็รักษาเรา

เหมือนกับว่า เมื่อทหารรักษาป้อมไว้ได้ ป้อมก็รักษาทหารไว้ด้วย หรือว่า เมื่อกองทัพรักษารัฐานที่มั่นไว้ได้ ฐานที่มั่นก็รักษากองทัพไว้ด้วย ธรรมก็เช่นเดียวกัน และธรรมนั้นยิ่งใหญ่มากกว่าเรื่องกองทัพ ธรรมนั้นไม่ใช่แค่กองทัพ ไม่ใช่แค่กองทัพเท่านั้น แต่ธรรมเป็นของจริงในธรรมชาติ เป็นของแท้ที่ยั่งยืน เมื่อเรารักษาธรรม ธรรมก็รักษาเรา อันนี้เป็นหลักการใหญ่ตามคติแห่งธรรมดา

ฉะนั้น เราจึงมายึดเป็นหลักกันไว้ว่า จะต้องพากันรักษาธรรม ถ้าบุคคลรักษาธรรม ธรรมก็รักษาบุคคลนั้น ถ้าสังคมรักษาธรรม ธรรมก็รักษาสังคมนั้นไว้

ธรรมข้อสำคัญที่จะทำให้เรารักษาธรรมได้ ก็คือความเข้มแข็งที่จะตั้งตัวมั่นอยู่ในธรรม

ความเข้มแข็งในการรักษาธรรมนี้ เป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ตามปกติความเข้มแข็งเป็นสิ่งที่เราต้องการ อย่างที่เวลานี้เราบอกว่าต้องการให้สังคมเข้มแข็ง เราพูดกันนักกว่าจะให้ชุมชนเข้มแข็ง จะให้ครอบครัวเข้มแข็ง แล้วเราจะให้ครอบครัวเข้มแข็ง ให้ชุมชนเข้มแข็ง ให้สังคมเข้มแข็งได้อย่างไร

ถ้าพูดให้สั้นที่สุด ก็บอกว่า ต้องให้ครอบครัว ให้ชุมชน ให้สังคมนั้น เข้มแข็งในธรรมนั่นเอง

หมายความว่า ต้องให้คนตั้งมั่นยืนหยัดอยู่ในธรรม ตั้งมั่นอยู่ในความดี ทำหน้าที่ของตนๆ ให้ถูกต้อง ตั้งแต่ขยันหมั่นเพียรในการเล่าเรียนศึกษา ประกอบอาชีพการงาน ทำการทั้งปวงโดยสุจริต ดูแลรับผิดชอบต่อกัน เกื้อกูลกัน ถ้าเราตั้งมั่นอยู่ในธรรมได้ นั่นก็คือ



เรารักษารักรวม ซึ่งจะเป็นเหตุให้ธรรมรักษาเรา และรักษาสังคมของเรา  
ความเข้มแข็งนี้ เป็นเรื่องที่จะต้องเน้นย้ำให้มาก เพราะมองไป  
แล้ว สังคมไทยเวลานี้ออกอาการว่าอ่อนแอมาก

อ่อนแออย่างไร? ก็อ่อนแอไหลเรื่อยไปตามกระแสต่างๆ มี  
กระแสอะไรมา ก็ไหลไปๆ ผู้คนหล่นกระแสนั้นไปง่ายๆ ไม่ว่าจะ  
กระแสอะไรมา ก็ร่วงหล่นลงไป แล้วก็ถูกกระแสนั้นดูดลากกระซาก  
ไป พัดพาเลือนลอยคว้างคว้างไป ไร้จุดหมาย ไม่มีทิศทางของตัวเอง  
สังคมที่ไม่มี ความเข้มแข็งอย่างนี้ แม้เพียงจะตั้งตัวอยู่ ก็ไม่  
ไหว การที่จะก้าวหน้าไปทำอะไรที่สร้างสรรค์ เป็นอันไม่ต้องพูดถึง  
เพราะฉะนั้นจึงต้องสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาให้ได้

เวลานี้ จะต้องมาพูดกันในเรื่องที่จะทำให้คนในสังคมของเรามี  
ความเข้มแข็ง

เพื่อให้สังคมเข้มแข็ง ต้องเตือนกันว่า “ทุกคนต้องช่วยสังคมนี้”  
จะช่วยอย่างไร ทุกคนช่วยได้

เริ่มต้น อย่าคิดแต่จะได้จะเอา ต้องคิดให้บ้าง

เวลานี้คนมีความโน้มเอียงไปในทางที่คิดแต่จะได้จะเอา เวลา  
มองอะไรก็นึกถึงแต่ตัวเองก่อนว่าจะได้อะไร ถึงเวลาที่จะต้องเปลี่ยน  
ทิศทางของความคิดบ้าง คือหันไปเน้นความคิดที่จะ “ให้”

การให้ นั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้วัตถุ ถึงคนที่ไม่มีเงินไม่มีวัตถุ  
จะให้ ก็ให้ได้ ให้อะไรได้? ให้กำลังก็ได้ ให้ความมีส่วนร่วมก็ได้ ให้  
ส่วนร่วมในการทำความดี ให้กำลังร่วมในการสร้างสรรค์

ให้กำลังนี้แหละสำคัญนัก บางครั้งมันสำคัญยิ่งกว่าการให้เงิน  
ทองสิ่งของวัตถุด้วยซ้ำ และทุกคนก็สามารถให้กำลังนั้นได้ ให้กำลัง

ก็คือให้ความเข้มแข็งของเรา

เพียงแต่เรามีความเข้มแข็ง ไม่ยอมแก่ความเกียจคร้าน ความเฉื่อยชา ความเพลิดเพลินลุ่มหลงมัวเมา ความเอาแต่ใจตัว ไม่ยอมปล่อยตัวคล้อยไปตามแรงชักจูงในทางที่ผิด ไม่ยอมหล่นไหลไปตามกระแสตมตาม เราก็ให้กำลังและให้ส่วนร่วมแก่สังคมนี้แล้ว เราก็ร่วมสร้างสรรค์สังคมนี้แล้ว

เพราะฉะนั้น “อย่ายอมแก่ความอ่อนแอ” อะไรก็ตามที่จะทำให้อ่อนแอ เราไม่ยอม ตั้งใจไว้อย่างนี้ ไม่ว่าจะกระแสอะไรมา เราไม่ยอมไปตามความตื่นตื่น แต่ต้องใช้ปัญญาตรวจสอบก่อน เราจะไม่ยอมเป็นเหยื่อให้ใครมาปั่นกระแสได้ นี่คือการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ที่ว่าไม่ประมาท ก็คือไม่ยอมปล่อยตัว ไม่ยอมแม้แต่จะผลอไผลพลัดหล่นลงไปในกระแส กระแสอะไร?

กระแสที่ ๑ *รยลัต สภลลย นอนคยโขค* อันนี้เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงที่ท่วมท้นขึ้นมาข้างในสังคมไทยปัจจุบัน ถ้ายอมปล่อยตัวให้ไหลไปในกระแสนี้แล้ว ก็น่าเป็นห่วงมาก เพราะนี่คือความอ่อนแออย่างยิ่ง

เนื้อแท้ของมันก็คือ ความหวังพึ่งพา ความอยากได้โดยไม่ต้องทำ การไม่มีความเพียรพยายามที่จะทำอะไรให้สำเร็จด้วยตนเอง *ลัทธิรอมลตลบันดาล* นั้นน่ากลัวมาก มันกำลังครอบงำนำพาสังคมไทย

สังคมที่เข้มแข็ง ก็มาจากแต่ละคนที่เข้มแข็ง เมื่อแต่ละคนมีความเพียรพยายามที่จะทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรของตนเอง ก็แน่นอนว่าความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นมา เมื่อตัวเองเข้มแข็งแล้ว เมื่อแต่ละคนเข้มแข็งแล้ว สังคมก็เข้มแข็ง

กระแสที่ ๑ นี้ เราต้องรู้ทัน และต้องไม่ยอมมัน อะไรก็ตามที่ จะทำให้เราอ่อนแอ เราไม่ยอม ต้องตั้งใจเด็ดเดี่ยวว่า “ฉันจะไม่ยอม แก่ความอ่อนแอ”

แทรกนิดหนึ่ง ในกระแสที่ ๑ นั้น มีอีกกระแสหนึ่งซอมนมาด้วย มันมาด้วยกัน คบกันมาเลย ก็คือกระแสตื่นตูม ลือกันไป โจษจัน กันแน่ เดียวเกจิชล้งองค์นั้น เดียวเกจิชล้งองค์นี้ เดียวเทพนั้น เดียว เทพนี้ แม้กระทั่งต้นไม้ประหลาด สัตว์อวัยวะวิปริตน่าโศก ชาวตูม ตามขึ้นมาก็ตื่นกันไป ล้วนแต่เรื่องของการหวังลาภลอยนอนคอยโชค เป็นกระแสความตื่นตูมที่ฟุ้งมากับกระแสลัทธิรอผลดลบันดาล

การตื่นตูมไปตามกระแสน่ายๆ อันนี้น่ากลัวมาก แสดงว่าเป็น คนไม่หนักแน่น ไม่ใช่ปัญญา ไม่รู้จักพิจารณาเหตุผล

ต่อไป กระแสที่ ๒ คือ *บริโภคนิยม* หรือกระแส *ลัทธิเสพบริโภค* ก็เป็นกระแสใหญ่ไหลแรงมากเช่นกัน แต่ไหลจากข้างนอกเข้ามา ท่วมสังคมไทย

กระแสนี้มีอาการแสดงออกคือ ความเห็นแก่การเสพบริโภค เห็นแก่การบำรุงบำเรอปรนเปรอ ชอบโก้เก๋ฟุ้งเฟ้อ เอาแต่บันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลินจนลุ่มหลงมัวเมา

เนื้อแท้ของกระแสนี้ก็คือ ความเอาง่ายเข้าว่า หรือมั่งง่าย อยากรจะได้ฝ่ายเดียว

ด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของนิสัยเกียจคร้าน เอาแต่เสพ ไม่อยาก ทำ ไม่คิดจะสร้างสรรค์

อีกด้านหนึ่ง ก็เป็นที่มาของลัทธิเอาแต่ได้ เพราะเมื่อคนติดใน บริโภคนิยม เอาแต่เสพบริโภค คอยหาทางบำรุงบำเรอตัวเอง เขาก็คิด

เอาแต่ได้อย่างเดียว ไม่คิดจะให้ ถ้าแรงขึ้น ก็คิดแย้งชิงเบียดเบียน

ถ้าเราฝึกนิสัยที่คิดจะทำ และคิดจะให้ ก็จะมาช่วยแก้ไขไม่ให้ ตกกระแสนี้ง่ายๆ และจะทำให้เป็นคนเข้มแข็งขึ้นมา

กระแส ๒ อย่างนี้เป็นปัญหาสำคัญมากสำหรับสังคมไทยในขณะนี้ เราจะต้องมาช่วยกันแก้ปัญหาล่าช้า ด้วยการสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา การสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา นี้ ก็คือการทำที่ตั้งมั่น ยืนหยัดอยู่ได้ในธรรมนั่นเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า คือความเข้มแข็งที่จะรักษาธรรมไว้

ถ้าเราไม่เข้มแข็งที่จะรักษาธรรมแล้ว เราจะให้ธรรมมารักษา เราได้อย่างไร เมื่อเรามีความเข้มแข็งที่จะรักษาธรรม ธรรมก็รักษาเราและรักษาสังคมของเรา สังคมก็จะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคงต่อไป

วิธีฝึกความเข้มแข็งอย่างง่ายที่สุด ก็คือ ในเมื่อเราอยู่ในสังคมไทยที่เต็มไปด้วยกระแสจ้ำพวกนี้ เราอยู่ท่ามกลางมัน เราก็เอากระแสเหล่านั้นแหละเป็น แบบฝึกหัดในการสร้างความเข้มแข็ง เสียเลย

พอกระแสพวกนี้ฮือมา เราก็ตั้งใจ และตั้งปัญญารับมือมันเลย

ด้านจิตใจ ก็ตั้งใจว่าเราจะไม่ยอมแก่ความอ่อนแอ เราจะไม่ยอมปล่อยตัวให้ถูกกระแสใดๆ พัดพาไหลไป

ส่วนด้านปัญญา ก็ศึกษามันเลย ทั้งหาความรู้เรื่องราวของมัน วิเคราะห์วิจัยให้รู้คุณโทษและทางแก้ไข เป็นต้น

ถ้าอย่างนี้ นอกจากมันจะทำอะไรเราไม่ได้ เราไม่ถูกมันกระทำ ไม่ตกเป็นเหยื่อแล้ว เราจะกลับเป็นผู้กระทำต่อมัน เราจะได้ประโยชน์ จะพัฒนามากขึ้น ไม่เพียงเข้มแข็งขึ้นเท่านั้น แต่จะเจริญสติเจริญปัญญา เป็นต้น ขึ้นมาได้มากๆ ด้วย

## ว:รักษารธรรม ต้องให้สังคมเข้มแข็งด้วยสามัคคี

เมื่อแต่ละคนมีความเข้มแข็งแล้ว ก็จะเป็นเกิดความเข้มแข็งของส่วนรวม ซึ่งทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง

อย่างไรก็ดี สังคมจะมีความเข้มแข็งแท้จริง จะต้องขึ้นต่อหลักการอีกอย่างหนึ่งด้วย นั่นคือความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นอย่างไร? ง่ายๆ ความเข้มแข็งของแต่ละคนที่จะตั้งมั่นในธรรม ยืนหยัดในความดี ในการที่จะก้าวไปในความดี และในการที่จะสร้างสรรค์ต่างๆ นั้น ถ้ามีจุดหมายรวมหรือจุดหมายร่วมกันขึ้นมา ก็จะเป็นเกิดความสามัคคี

“สามัคคี” นั้นมีความหมายว่า มีจุดรวม มียอดรวม หรือมียอดเดียวกัน แยกศัพท์อย่างง่ายๆ ว่า สั แปลว่าร่วม อคฺค แปลว่ายอด แล้วก็ไปทำตามวิธีไวยากรณ์จนเป็นคำนามว่าสามัคคี คือความที่คนมียอดรวมหรือร่วมกัน ยอดก็คือจุดหมายนั่นเอง มียอดรวมก็จึงหมายถึงมีจุดหมายร่วมกัน แต่ในที่นี้มุ่งเอาจุดหมายที่เป็นธรรม

ถ้าสังคมมีจุดหมายดีที่เป็นธรรมเป็นจุดรวมกันแล้ว เมื่อแต่ละคนที่มีความเข้มแข็งมารวมกันแล้ว เกิดความสามัคคี สังคมนั้นก็เจริญก้าวหน้าได้แน่นอน

เวลานี้เราพูดกันนักถึงคำว่า “สมานฉันท์” (พจนานุกรมบอก ว่าอ่านได้สองอย่าง จะอ่านว่า สะ-มา-นะ-ฉันท์ หรือ สะ-หมาน-นะ-ฉันท์ ก็ได้) แต่ความหมายของสมานฉันท์นั้น พูดได้ว่าเวลานี้เราใช้กันด้วยความเข้าใจที่คลุ้มเครือพวามัวมาก จนกลายเป็นว่าใช้กันไปอย่างนั้นๆ เอง ไม่มีอะไรชัดเจนออกมา

“สมานฉันท์” มาจาก สมาน + ฉันท

“ฉันท” คือฉันทะ แปลว่าความพอใจที่จะทำ หรือความอยากจะทำ ถ้าไม่มีอะไรจะทำ จะเรียกสมานฉันท์ไม่ได้

ส่วน “สมาน” แปลว่า ตรงกัน เสมอกัน เท่ากัน เมื่อความอยากจะทำ หรือความพอใจที่จะทำของหลายคนมาตรงกัน จึงเรียกว่า สมานฉันท์ คือมีความพอใจที่จะทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งตรงกัน

สมานฉันท์ ใช้ได้ทั้งทางดีและทางร้าย ยกตัวอย่างว่า โจรมีสมานฉันท์ในการปล้น ก็คือพอใจตรงกันหรือพร้อมใจกันในการปล้นนั้น ก็มีทางปล้นได้ผลสำเร็จอย่างมาก แต่ถ้าโจรไม่มีสมานฉันท์ในการปล้น ความพอใจอยากจะทำ การปล้นไม่ตรงกัน เช่น บางคนไม่อยากจะปล้นที่นั่น ก็ปล้นสำเร็จได้ยาก นี่ใช้ในทางร้าย

ส่วนที่ใช้ในทางดีก็ทำนองเดียวกัน เช่น พระโพธิสัตว์นำหมู่คนไปทำบุญโดยมีสมานฉันท์ หรือว่าคนเหล่านั้นมีสมานฉันท์กับพระโพธิสัตว์ในการทำบุญ ตั้งแต่สร้างถนน ขุดบ่อ สร้างสะพาน ช่วยจัดพาหนะให้คนไปโน่นไปนี้ได้สะดวก งานบุญเหล่านั้นก็สำเร็จผลด้วยดี และคนที่ร่วมกันทำก็มีความสุข

ขอแทรกข้อสังเกตว่า สังคมไทยโบราณเราทำบุญแบบที่ว่าในคัมภีร์อย่างนี้กันมาก แต่คนไทยปัจจุบันมักลืมไปเสีย

คนไทยสมัยก่อนทำบุญกันตั้งแต่ขั้นต้นนี้ เช่น มีน้ำใจสร้างถนน สร้างสะพาน ขุดบ่อน้ำ ปลูกสวน ปลูกป่า จัดสรรบริการและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ แล้วก็เชื่อมต่อนั้นมาเป็น ทาน ศิลปภาวณา ว่าไปตามลำดับ

แต่เวลานี้คนไทยไม่ค่อยรู้จักแม้แต่คำว่าบุญ มักไปคิดถึงบุญ

ชนิดเป็นนามธรรมที่ไม่ชัดเจน แม้แต่บุญในชั้นวัตถุก็เชื่อมต่อความหมายไม่ชัด เช่น ให้ทานก็ไม่ชัดว่ามีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างไร อะไรๆ ก็พว่ๆ เพี้ยนๆ ไปหมด ฉะนั้น ในสังคมไทยนี้จึงมีเรื่องที่จะต้องมาชำระสะสางกันมาก ความหมายต่างๆ มันเพี้ยน

เวลานี้ เมื่อเอาคำว่า “สมานฉันท์” มาใช้ ก็ไม่ทำความเข้าใจในความหมายกันให้ชัดเจน แล้วก็ใช้กันไปแบบพว่ๆ มั่วๆ คลุมเครือ จึงน่ากลัวว่าเดี๋ยวก็จะเพี้ยนอีก

เหมือนกับคำศัพท์อะไรต่ออะไรอื่นๆ อีกมากมาย ที่ใช้กันไปใช้กันมาในภาษาไทย แล้วไม่มีการศึกษา ความหมายก็ค่อยๆ กลายและแปลกไปจากเดิม ในที่สุดก็เลยเคลือบคลาดเพี้ยนไปหมด

ฉะนั้น สำหรับคำว่า “สมานฉันท์” นี้ คงจะต้องมาทำความเข้าใจกันให้ชัด อย่างน้อยให้รู้ว่า ต้องมีอะไรที่จะทำ แล้วมีความอยากที่จะทำอันนั้นตรงกัน แล้วก็เกิดเป็นสมานฉันท์ที่จะทำร่วมกัน ถ้าไม่มีอะไรจะทำ อย่าเรียกว่า สมานฉันท์

เมื่อเทียบกันจะเห็นว่า สมานฉันท์แคบกว่าสามัคคี เพราะสมานฉันท์ต้องมีอะไรที่จะทำเป็นเรื่องๆ ไป คือมีสมานฉันท์ในเรื่องที่จะทำนั้นๆ เป็นกรณีๆ หรือเป็นอย่างๆ ไป

ส่วน สามัคคี นั้นไปรวมที่จุดหมายเลย คือมีจุดหมายร่วมกัน และในกรณีนี้เราต้องการให้เป็นจุดหมายที่เป็นธรรม ถ้าไม่มีจุดหมายที่เป็นธรรม คนก็สามัคคีในทางร้ายได้เหมือนกัน สามัคคีจึงมีทั้งทางร้ายและทางดี เพราะจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกันเป็นจุดหมายร้ายก็มี เป็นอันว่า ในที่นี้ เรายุ่งเอาจุดหมายที่ดี

จุดหมายเป็นเครื่องรวมคนเข้าด้วยกัน เป็นเหมือนยอดที่เป็น

จุดมุ่งให้ส่วนประกอบทั้งหลายไปรวม เราสร้างอะไรต่ออะไรก็เหมือนไปรวมกันที่ยอด ฉะนั้น สามัคคีจึงเป็นธรรมที่สำคัญมาก

สังคมไทยที่ผ่านมาแต่ก่อนนั้น เราเน้นคำว่าสามัคคีมากกว่าสมานฉันท์ เพราะสมานฉันท์เป็นองค์ประกอบหรือเป็นเรื่องเฉพาะกิจในแต่ละครั้งแต่ละคราว ซึ่งบางทีเมื่อรวมเข้าด้วยกันทั้งหมดจึงเป็นความสามัคคี

ฉะนั้น จึงน่าจะให้สติกันไว้บ้างว่าต้องระวัง บางทีเราก็จะเพลินเกินเลยไป เรื่องนี้อาจจะเป็นความตื่นอย่างหนึ่ง เป็นความตื่นไปตามนิยมของยุคสมัย

ความตื่นยุคสมัย มักจะมีปมแห่งความฉาบฉวยซ่อนมาด้วย ถ้าฟังความตื่นยุคสมัยนั้น ในตัวมันเองก็มีไม่ใช่เสียหายมากนัก แต่ปัญหาซึ่งซ่อนอยู่คือความฉิวเฟินฉาบฉวย ซึ่งเป็นความเสียหายที่อาจจะร้ายแรงได้ นั่นคือความคลุมเครือพวามัว ความไม่ชัดเจน ที่เป็นทั้งความบกพร่องหรือขาดแคลนทางปัญญา และเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาปัญญา

เมื่อความรู้ความเข้าใจอะไรๆ ไม่ชัดเจน มีแต่ความคลุมเครือตั้งแต่ถ้อยคำที่พูดจา ก็สื่อความหมายไม่ชัดเจน ก็ทำให้อะไรๆ พวามคลุมเครือ มัวซัว ไม่ชัดเจนไปหมด เช่น เมื่อเข้าใจความหมายไม่ชัด ก็คิดไม่ชัด เมื่อคิดไม่ชัด ก็ปฏิบัติจัดการอะไรๆ ไม่ชัด นำไปสู่ความล้มเหลว อย่างน้อยก็ไม่มั่นคง

เรื่องที่ว่าตรงนี้ ขอให้ตระหนักว่าสำคัญมาก อย่าได้ดูเบา อย่าได้มองข้ามความสำคัญไปเสีย เพราะถ้าความชัดเจนไม่มี ปัญญา ก็พัฒนาไม่ไป



แต่นี้คนไทยเรา ทั้งที่รู้อยู่ชัดๆ ว่าตนเองพูดอะไรออกไปโดยมีความหมายไม่ชัด ก็ยังพูดออกมาอย่างหน้าขึ้นๆ ไม่ดูใจคิดที่จะปรับปรุงแก้ไข ขอให้มาช่วยกัน อย่าเอาความตื่นยุคสมัย มาหลงมัวเป็นความตื่นตัวทางปัญญา

ถ้อยคำมากมายที่คนไทยพูดจากันเวลานี้ ใช้กันอย่างคลุมเครือ ไม่ชัดเจน หรือไม่ก็เพี้ยนไปไกล การใช้คำว่า “สมานฉันท์” เป็นเพียงปรากฏการณ์ตัวอย่างอันหนึ่ง ที่บ่งชี้หรือฟ้องถึงสภาพนี้

สภาพคลุมเครือ พร่ามัว ไม่ชัดเจนนี้ กำลังแผ่ไปครอบคลุมสังคมไทย ทำให้เกิดความอ่อนแอทางปัญญา เป็นภัยใหญ่ที่ไม่รู้ตัว ควรตระหนักรู้ และเร่งแก้ไข หรือปรับตัวใหม่โดยเร็ว

เวลานี้อะไรๆ ก็จะมีสมานฉันท์ ทั้งๆ ที่ความหมายก็ไม่ชัดสักหน่อย ที่จริงนั้น จะต้องทั้งสมานฉันท์และทั้งสามัคคี คือสมานฉันท์ไม่พอ ต้องไปให้ถึงสามัคคี

การที่จะสามัคคี ก็ต้องให้มีธรรมหรือสิ่งดีงามเป็นจุดหมายที่รวมคนเข้าด้วยกัน แต่ขอให้ดูว่า ในสังคมนี้มีไหม จุดหมายดีงามที่จะรวมคนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่จะพาคนทั้งหมดไปด้วยกันเวลานี้ถ้าสำรวจดู อาจจะขาดก็ได้

สังคมนี้ เท่าที่มองดู ไม่ชัดว่าจะมีจุดหมายร่วมกัน ทิศทางที่จะไปร่วมกันก็ไม่เห็น จึงเป็นสังคมที่เคว้งคว้างได้ง่าย เพราะฉะนั้นจะต้องมาสะสางสังคมของเรากันให้จริงจัง เราจะต้องก้าวไปให้ดี

## จ:รักษาธรรมมั่นคงไว้ ต่องให้สังคตมเป็นธรรมาลัย

เป็นอันว่า เวลานั้น เรามาถึงจุดสำคัญที่จะต้องรักษาธรรมด้วยความเข้มแข็งในการตั้งมั่นยืนหยัดในการทำความดี และการทำความดีก็ให้ทำร่วมกันโดยมีสมานฉันท์ และมารวมกันเพื่อมุ่งไปสู่จุดหมายด้วยความสามัคคี ถ้าทำได้อย่างนี้ สังคมก็จะมี ความเข้มแข็งที่แท้จริง และมีพลังก้าวหน้าต่อไปได้แน่นอน

เหมือนอย่างในวันนี้ ได้เกิดมีความสามัคคีขึ้น เพราะทุกท่านที่มาร่วมในที่ประชุมนี้ มาโดยมีจุดหมายร่วมกัน คือระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับ และคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับนั้น ได้เป็นจุดรวมใจ พาให้ท่านทั้งหลายมาเกิด ความสามัคคี

สามัคคีอย่างที ๑ คือ สามัคคีทางกาย หมายความว่า พาตัวมาร่วมประชุม ทางพระเรียกว่า “กายสามัคคี” เป็นความสามัคคี ด้วยการที่เรามีร่างกายที่มาประชุมกันพร้อม

อย่างไรก็ตาม ถึงจะมีกายสามัคคี แต่ถ้าใจไม่สามัคคี ก็แห้งแล้ง สักว่าประชุมพร้อมกัน และไม่สำเร็จผลจริง จึงต้องต่อด้วยด้านที่ ๒

สามัคคีอย่างที ๒ เรียกว่า “จิตตสามัคคี” คือ มีสามัคคีทางใจ หรือใจสามัคคี หมายความว่า มีใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือมีความรู้สึกรู้คิด มีศรัทธา มีความไม่ปรารถนารวมเป็นอันเดียวกัน อย่างนี้จึงจะเกิด ความสามัคคีที่แท้จริง ซึ่งทำให้มีความเข้มแข็งอย่างแน่นอน

เราต้องการให้สังคมเวลานี้มีความสามัคคีที่มาถึงจุดหมายนี้ ดังนั้น ถ้าเราระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับแล้ว เกิดแรงเตือนใจที่โยง

ไปถึงประวัติชีวิตของท่าน และโยงไปถึงคติธรรมที่ท่านเอ่ยอ้างอย่าง  
**ธมฺโม หเว รุกฺขติ ธมฺมจารี** แล้ว พุทธภาษิตบทนั้นก็โยงไปเองถึง  
 หลักธรรมทั้งหลาย ที่สังคมและชีวิตของเราแต่ละคนควรจะปฏิบัติ  
 แล้วก็พากันมีใจใฝ่ที่จะปฏิบัติอย่างนั้น

ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นที่น่าอนุโมทนา

แต่ ณ ที่นี้ อย่างน้อยก็ขออนุโมทนาน้ำใจของทุกท่านที่ได้มา  
 ร่วมในที่ประชุมนี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความมีจิตใจกุศลดีงาม เมื่อ  
 ระลึกถึงพระคุณความดีของท่านที่ตนเคารพนับถือแล้ว ก็ไม่หนึ่งดู  
 ดาย ยังได้มีฉันทะ คือมีน้ำใจ มาร่วมกันแสดงออกในโอกาสนี้

อย่างไรก็ดี ดังที่กล่าวแล้วว่า เราควรจะทำให้กิจกรรมที่เรียก  
 ว่าพิธี “ไว้อาลัย” นั้นมีความหมายยิ่งขึ้น คือมิใช่ไว้อาลัยเพียงว่า  
 แสดงความระลึกถึงด้วยความเสียตายท่านเท่านั้น ว่าท่านได้จากไป  
 เสียแล้ว เพราะถ้าทำได้แค่นี้ ก็ดังที่กล่าวเบื้องต้นว่าจะละลายหายไป  
 ในมิฆา

แต่เราควรจะไปสู่การไว้อาลัย อันจะทำให้อาลัยนั้นยังไว้  
 อยู่ ด้วยการปฏิบัติขั้นที่ ๒ คือ ทำ หรือจัดทำให้มีแหล่งที่ค้าง ที่พัก  
 ที่อยู่แห่งประวัติชีวิต คุณธรรมความดีที่ท่านได้ทำไว้ เพื่อให้เป็น  
 ประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมกว้างขวางสืบต่อไป อันจะสมคุณค่าของ  
 การไว้อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์คุ้มค่าอย่าง  
 แท้จริงในการทำพิธี

กับทั้งเมื่อเราปฏิบัติดังที่กล่าวแล้ว ก็จะเป็นการเข้าถึงหลัก  
 การสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย คือเป็นการที่เรามารักษาธรรม และ  
 ธรรมก็จะรักษาเรา

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถือหลักธรรมแห่งพุทธภาสิตว่า **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาร์** เป็นคติประจำใจของท่านว่า “ธรรมนั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” และก็ได้ปรากฏว่า ธรรมได้รักษาตัวท่านไว้ ให้ท่านยังคงอยู่และปรากฏคุณความดีจนบัดนี้

อย่างไรก็ดี มิใช่เท่านั้น ในความหมายที่ลึกลงไปอีก ฟังทราบ ว่า ธรรมนั้นเป็นของจริงของแท้ ดำรงอยู่ยั่งยืน เราพูดได้ว่าเป็นอมตะไม่ว่ากี่ร้อยกี่พันปีในยุคไหนสมัยไหนเมื่อใด ธรรมก็อยู่อย่างนั้น

ด้วยเหตุนี้ บุคคลใดมาประพฤติธรรมรักษาธรรม บุคคลนั้นก็ชื่อว่าอยู่กับธรรมด้วย เมื่อไปอยู่กับธรรมแล้ว คำที่ว่า “ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ก็จึงมีความหมายลึกลงไปอีกว่า ธรรมที่เป็นอมตะพลอยทำให้บุคคลนั้นเหมือนเป็นอมตะไปด้วย

นี่คือความหมายที่สูงขึ้นไป หรือลึกลงไปอีก ซึ่งมีใช่เฉพาะจะรักษาให้ท่านอยู่รอดและมั่นคงตลอดมาได้ จนผ่านบั้นปลายแห่งชีวิตถึงวาระสุดท้ายเท่านั้น แต่ยังรักษาท่านผู้มีความดีที่ทำไว้ ให้เหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม เลยอยู่กับธรรม มีธรรมเป็นที่อยู่ และเป็นที่อยู่ของธรรม และอันนี้แหละที่ว่าเป็น “ธรรมาลัย”

ถึงตอนนี้ การไว้อาลัยก็มาบรรจบกับคติ **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาร์** ในความหมายว่า อาลัยของเราได้มาถึงธรรม ที่ธรรมมารักษาผู้ประพฤติธรรมไว้ให้เป็นอมตะยั่งยืนได้

กล่าวคือ ถ้าเราสามารถประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นแล้ว เราก็คงอยู่ในธรรม โดยที่ธรรมนั้นเป็นที่อยู่เป็นที่พักพิงเป็นที่ติดค้างอยู่ของบุคคลนั้น นี่ถือเป็นธรรมาลัย

เป็นอันว่า ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้อง เราก็จะได้อะไรหลายอย่าง จากพิธีไว้อาลัยนี้ มิใช่แค่ไว้อาลัยในการระลึกถึงท่านผู้ล่วงลับด้วยความเสียดาย แต่ได้อะไรมากมายดังที่ว่ามาแล้ว

ถ้ามองในแง่ประวัติ ก็มีเรื่องราวและประสบการณ์ชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษา นี่คือได้ “วิทยาลัย” ที่แปลว่า แหล่งของความรู้ เช่นเรื่องของข้อมูลด้านประวัติ เป็นต้น

ถ้ามองในแง่ของคุณงามความดี ก็เรียกว่า “คุณาลัย” คือเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ที่พัก ที่ติดค้างอยู่ของคุณธรรมความดี

สุดท้าย ทั้งหมดนั้นก็มารวมกันที่ “ธรรมาลัย” คือเป็นแหล่งที่อยู่ของธรรมนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในที่สุดเราก็มารวมกันที่ “ธรรมาลัย”

สังคมปัจจุบันนี้ จะต้องให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัย มิฉะนั้น จะพากันไหลไปวุ่นวายอยู่กับธนาลัยเสียหมด

“ธนาลัย” คืออะไร ธนาลัย ก็แปลว่า ที่อยู่ของเงิน ได้แก่ธนาคาร เป็นต้น ถึงเวลานี้ เราควรเตือนกันว่า เราได้มุ่งไปหาธนาลัยกันเกินไปแล้ว ขอให้ชวนกันมาอยู่ที่ธรรมาลัยให้มากสักหน่อย

แต่ถ้าจะให้สังคมนี้อยู่รอดปลอดภัยมีความมั่นคงจริงๆ แล้ว เราจะต้องมาช่วยกันสร้างธรรมาลัย ให้ถึงขั้นที่สังคมนั้นเป็นธรรมาลัย แล้วก็ชวนกันมาอยู่ในธรรมาลัยกันไป หากทำได้อย่างนี้ สังคมของเราจะเจริญงอกงาม มั่นคงสืบต่อไปอย่างแน่นอน

อาตมาภาพขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง ต่อทุกท่านที่มาร่วมประชุมในวันนี้ ในพิธีไว้อาลัย ซึ่งหวังว่าเราจะได้เดินก้าวหน้าไปสู่อาลัยในความหมายที่แท้จริง ซึ่งเป็นการที่เราจะช่วยให้อาลัยนั้น

เป็นที่มิชอบธรรม เป็นแหล่งที่มาคงค้างอยู่ของกรรม และกรรมก็จะได้ ดำรงรักษาชีวิตของเราแต่ละคน และรักษาสังคมนี้ไว้ให้เจริญมั่นคง สืบต่อไป

อย่างน้อย การที่ทุกท่านได้มาร่วมประชุมในวันนี้ ก็เข้าหลัก ตามวัตถุประสงค์ในทางธรรมที่ว่า “บูชาคนที่ควรบูชา” ซึ่งเป็นอุดม มงคล หรือเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง ที่จะนำเรา นำชีวิตของ แต่ละคนและนำสังคมนี้ไปสู่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไป

ถือว่าทุกท่านได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติรักษารธรรมดั่งที่กล่าว มาแล้ว จึงขออนุโมทนาและขอให้การกระทำของท่านอันเป็นกุศลนี้ ซึ่งเป็นมงคลดั่งที่กล่าวมา จงเป็นเครื่องอำนวยพรให้ท่านทั้งหลายมี สุขความเจริญยิ่งขึ้นสืบไป

ขอให้ทุกท่านน้อมใจสงบ จำลึกถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้ล่วงลับไปแล้ว จำลึกถึงคุณความดีของท่าน และตั้งใจจำลึกน้อม อุทิศกุศลแก่ท่าน พร้อมทั้งน้อมใจที่จะนำเอาคุณความดีของท่าน ออกมาเชิดชู จะโดยนำไปปฏิบัติด้วยตนเองก็ตาม นำไปเผยแพร่ก็ ตาม และช่วยกันที่จะทำให้เกิดเป็น “ธรรมมาลัย” เพื่อประโยชน์ระยะ ยาวของชนรุ่นหลัง เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมนี้สืบต่อไป

ขอให้ทุกท่านมีความสุขความเจริญงอกงามในธรรมทั่วกัน ทุกเมื่อ เทอญ